

ความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่

Human Alienation in Modern Society

ศาส สมนสรุจ
sakornsom@pim.ac.th
สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเกี่ยวกับความหมายและประเภทของความแปลกแยกของมนุษย์ในบริบทสังคมสมัยใหม่ ด้วยวิธีวิเคราะห์เอกสาร โดยพบว่า ความแปลกแยก หมายถึง ภาวะที่มนุษย์แยกออกจากความเป็นธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ โดยความแปลกแยกนี้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ความแปลกแยกจากตัวเอง ความแปลกแยกจากการทำงาน ความแปลกแยกจากสังคมวัฒนธรรม และความแปลกแยกจากธรรมชาติแวดล้อม และเป็นที่น่าสังเกตว่า “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” ของระบบทุนนิยมปัจจุบันอาจมีส่วนให้เกิดความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ได้มากขึ้น

Abstract

This paper's objective is to propose definitions and types of human alienation in modern society by using documentary analysis as its methodology. The study found that alienation is a condition in which humans separate themselves from the nature of all things related to human life. Alienation can be categorized into four types which are: alienation from one's self, alienation from one's work, alienation from society and culture, and alienation from natural environment. Interestingly, “the economic value” of the capitalist system nowadays might be a part of the human alienation in modern society.

บทนำ

หากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันเป็นไปด้วยความสงบ เรียบร้อย ไร้ความทุกข์ หรือปัญหาใดๆ สังคมมนุษย์คงจะเปี่ยมไปด้วยความสุข สันติ แต่ในความเป็นจริงแล้วการดำเนินชีวิตของมนุษย์ไม่เป็นเช่นนั้น มีความทุกข์หรือปัญหามากมายที่ร่ายรอบชีวิตมนุษย์นับตั้งแต่ถือกำเนิดจนกระทั่งตาย

ความทุกข์หรือปัญหาที่มนุษย์ประสบนั้นหากมองในแง่ดี คือ บทเรียนสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์ได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ก็มีความทุกข์หรือปัญหาบางอย่างที่อาจจุดรั้งมนุษย์มิให้สามารถดำเนินชีวิตไปตามธรรมชาติที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาว่าด้วยความแปลกแยก (Alienation)

ความแปลกแยกเป็นปรากฏการณ์ที่มีมาช้านานในประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์ นักวิชาการด้านเศรษฐกิจการเมืองเห็นว่าการกำเนิดของปรากฏการณ์ดังกล่าวมาจากความแปลกแยกของแรงงานซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลทุกระบบสังคม นับตั้งแต่สังคมทาส สังคมศักดินา มาจนถึงสังคมทุนนิยม (ทวิป วรดิลก, 2545) หรือสังคมสมัยใหม่ในปัจจุบัน

ในบทความนี้ ผู้เขียนนำเสนอแนวคิดว่าด้วยความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ โดยเริ่มต้นด้วยบริบททั่วไปของสังคมสมัยใหม่เพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงภาพรวมของสังคมสมัยใหม่ อันเป็นผลของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศ ต่อด้วยการอธิบายถึงความหมาย และประเภทของความแปลกแยกในสังคมสมัยใหม่ โดยจะชี้ให้เห็นว่า ความแปลกแยกเป็นภาวะที่มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ต้องประสบในทุกปริมณฑลของชีวิต นับตั้งแต่ตัวมนุษย์เอง การทำงาน สังคม และธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมักจะมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาเกี่ยวข้องเสมอ

บริบททั่วไปของสังคมสมัยใหม่

วิทยาการ เชียงกูล (2553) ได้อธิบายถึงสังคมสมัยใหม่หรือโลกยุคใหม่ว่า เป็นสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมพึ่งตนเอง ผสมกับระบบศักดินาเป็นระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและวิธีการจัดองค์กรของมนุษย์เป็นการจ้างแรงงานและการผลิตสินค้าเพื่อขาย ที่ต้องเน้นความร่วมมือและการแข่งขันกันในเชิงประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นโลกที่ซับซ้อน พึ่งพากันและกัน มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว และมีความไม่แน่นอนสูง (บางคนเรียกยุคปัจจุบันว่าโลกยุคหลังอุตสาหกรรม เนื่องจากมีการพัฒนาภาคบริการและสินค้าที่ต้องใช้ความรู้ข้อมูลข่าวสารมากกว่าการผลิตสินค้าในโรงงานแบบเก่า) ตามความหมายนี้อาจกล่าวได้ว่า โดยพื้นฐานแล้วสังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่เปลี่ยนแปลงมาจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม

Toffler (1980, อ้างถึงใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2550) ได้วิเคราะห์สถานการณ์ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตไว้ในหนังสือ The Third Wave โดยเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของอารยธรรมโลกเหมือนคลื่น 3 ลูก คือ คลื่นลูกที่ 1 ยุคเกษตรกรรม (Agricultural Era) คลื่นลูกที่ 2 ยุคอุตสาหกรรม (Industrial Era) และคลื่นลูกที่ 3 ยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Era) โดยสังคมที่นับว่าเป็นสังคมสมัยใหม่นั้น เมื่อพิจารณาความหมายในแง่ของการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรมก็จะพบว่าจุดเปลี่ยนจากยุคคลื่นลูกที่ 1 ไปยังคลื่นลูกที่ 2 ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นและรูปแบบสำคัญของสังคมสมัยใหม่ หรือหากกล่าวอีกนัยหนึ่งให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือนับตั้งแต่คลื่นลูกที่ 2 ซึ่งเป็นยุคอุตสาหกรรมเป็นต้นมานั้นถือว่าเป็นสังคมสมัยใหม่

Toffler (1980, อ้างถึงใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2550) ได้ให้รายละเอียดต่อไปว่า สังคมที่อยู่ในคลื่นลูกที่ 1 ยุคเกษตรกรรม (Agricultural Era) เริ่มเมื่อประมาณ 8,000 ปีก่อนคริสต์ศตวรรษเป็นผลจากปฏิวัติเกษตรกรรม โดยมีเครื่องชี้ความยิ่งใหญ่ คือ ความเจริญก้าวหน้าของสังคมจากการมีอาณาเขตใหญ่โต กว้างขวาง มีพื้นที่สำหรับเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และทำการเกษตรจำนวนมาก จากนั้นได้พัฒนาการสู่สังคมที่อยู่ในคลื่นลูกที่ 2 ยุคอุตสาหกรรม (Industrial Era) เริ่มประมาณศตวรรษที่ 1650-1750 เป็นผลมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีการใช้เครื่องจักรกล มีโรงงานขนาดใหญ่ผลิตสินค้าจำนวนมากเพื่อมวลชน ใช้เวลาประมาณ 300 ปี ในการก่อตัว โดยมีเครื่องวัดความยิ่งใหญ่และมั่งคั่งของประเทศคือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ รวมทั้งจำนวนแหล่งแร่ธาตุและวัตถุดิบที่มีอยู่

เครื่องชี้วัดคือ “ทุน” จำนวนมาก จากคลื่นลูกที่ 2 ก็พัฒนาการสู่คลื่นลูกที่ 3 (Information Era) ยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ เริ่มราวศตวรรษที่ 1955 จนถึงปัจจุบัน การเคลื่อนตัวเข้ามาของคลื่นลูกนี้เป็นไปอย่างรวดเร็วสู่สังคมต่างๆ ทั่วโลก ยุคนี้เป็นยุคที่ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้รับการต่อยอดทางความรู้ที่สูง มีการพัฒนาด้านคอมพิวเตอร์ ด้านเครือข่ายการสื่อสารและการคมนาคม ทำให้ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งผู้คน สินค้า บริการ เงินตรา สามารถถ่ายเทกันได้ในเวลาสั้น ระบบต่างๆ ไม่ว่าจะเส้นทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และส่งอิทธิพลต่อกันและกันแทบทั้งสิ้น ในยุคนี้ ตัวชี้วัดความยิ่งใหญ่และมั่งคั่งของประเทศคือ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และอำนาจในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสาร

เป็นที่น่าสังเกตว่าในโลกสังคมสมัยใหม่ที่เรา มีประสบการณ์ร่วมอยู่นี้ มีทั้งการใช้เครื่องจักรกลในระบบโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพื่อผลิตสินค้าจำนวนมากเพื่อขาย ในขณะที่เดียวกันก็มีการพัฒนาด้านคอมพิวเตอร์ ด้านเครือข่ายการสื่อสารและการคมนาคมที่ทำให้ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้น อาจไม่เกินเลยไปนักที่จะกล่าวว่า ในสังคมสมัยใหม่ในปัจจุบันเป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศเข้าด้วยกัน ถึงแม้ว่าการผสมผสานดังกล่าวอาจทำให้ลักษณะบางประการของสภาพสังคมแตกต่างกันบ้างในแง่ของลักษณะเฉพาะของเทคโนโลยี โดยยุคอุตสาหกรรมเทคโนโลยีที่ใช้เป็นแบบเครื่องจักรกล ส่วนยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ เทคโนโลยีที่ใช้เป็นแบบเครือข่ายการสื่อสารและการคมนาคม แต่ทั้งสองยุคสมัยมีส่วนคล้ายคลึงกันในแง่ของการอยู่ภายใต้หลักการของระบบทุนนิยม ที่ให้ความสำคัญกับกรรมสิทธิ์และการควบคุมปัจจัยการผลิต เช่น ทุน เครื่องจักร เทคโนโลยี แรงงาน เป็นของเอกชน มุ่งดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อกำไร อาศัยระบบตลาดเป็นกลไกกำกับดูแล แบ่งสรรผลกำไรในหมู่เจ้าของทุน และผู้ใช้แรงงานเป็นผู้มีอิสระในแง่ของการเลือกที่จะขายหรือไม่ขายพลังแรงงานของตนได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสังคมสมัยใหม่ในปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมมากที่สุด

อาจสรุปได้ว่าบริบททั่วไปของสังคมสมัยใหม่มีทั้งความเป็นอุตสาหกรรมและความเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศผสมผสานกันและที่สำคัญมีความสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือ ปัจจัยการผลิตทั้งหลายเป็นของนายทุนหรือเอกชนจำนวนน้อย ส่วนประชาชนจำนวนมากมิได้มีสิทธิเป็นเจ้าของหรือครอบครองปัจจัยการผลิตใดๆ พวกเขา

มีฐานะเป็นมนุษย์แรงงานที่ต้องทำงานแลกกับค่าจ้าง นอกจากนี้จะมีฐานะเป็นแรงงานซึ่งจัดเป็นผู้ผลิตแล้ว แรงงานกลุ่มนี้ยังมีฐานะเป็นผู้บริโภคหลักของสังคมสมัยใหม่อีกด้วย เมื่อมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีที่ทันสมัยไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักรกล คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจทุนนิยม ความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้นจากปัจจัยเหล่านี้ไปได้

ความหมายของความแปลกแยก

ความแปลกแยกมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษคำว่า Alienation หมายถึง การที่สิ่งหนึ่งเป็นอันติมะหนึ่งเดียว (จิต) ได้แสดงตัวออกมาในลักษณะที่ต้อยต่ำลงปรากฏเป็นธรรมชาติและวัตถุสาร คำว่า Alienation คือ การเสียสภาพที่ดำรงอยู่หรือการ “ตก” ลงมาจากสภาพดีเลิศ (Lichtheim, 1968, อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2551) ในภาษาไทยมีการแปล Alienation เป็นคำต่างๆ เช่น การลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความแปลกแยก ภาวะแปลกแยก ภาวะความห่างเหิน ภาวะความออกห่าง เป็นต้น

ความแปลกแยกเป็นเรื่องที่ได้รับการถกเถียงมากในสังคมนร่วมสมัย โดยมีแนวความคิดหลากหลายที่อธิบายและเกี่ยวข้องกับความแปลกแยก โดยกลุ่มหนึ่งมองว่าความแปลกแยกเป็นปรากฏการณ์ของสังคมเมืองอุตสาหกรรม และบางกลุ่มมองว่าความแปลกแยกเป็นปรากฏการณ์ของสังคมมนุษย์ที่ครอบจักรวาล ไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา และมีอีกบางกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับรายละเอียดของแนวคิดความแปลกแยกในแง่ที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางทฤษฎีการเมือง หรือบางกลุ่มก็มองความแปลกแยกเป็นอุปกรณ์ที่หยิบใช้สอยง่ายเมื่อต้องการเครื่องมือช่วยในการเข้าใจมนุษย์และสังคมของมนุษย์ (Twining, 1980) ความแปลกแยกเกิดจากโครงสร้างทางสังคมที่ปิดกั้นหรือปฏิเสธธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ โดยได้แสดงให้เห็นถึงความจริงที่ว่าสิ่งที่มือและมันสมองของมนุษย์แรงงานได้สร้างขึ้นมานั้น กลับมาเป็นปฏิปักษ์ต่อผู้ที่สร้างมันขึ้นมา มีหน้าซำยังมามีอิทธิพลครอบงำผู้สร้างมันเสียด้วย ดังนั้น แทนที่เสรีภาพจะขยายกว้างออกไป พลังอำนาจอันไม่อาจควบคุมได้เหล่านี้กลับเพิ่มความน่ากลัวให้กับมนุษย์ และได้จำกัดความสามารถของมนุษย์ให้เหมือนสัตว์ไปเสียด้วย (Lichtheim, 1974, อ้างถึงใน ทวีป วรดิกร, 2545)

Corlett (1988) ได้กล่าวถึง ความแปลกแยก โดยอ้างถึงแนวคิดของ Marx ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ “การแบ่งกลุ่มแบ่งก้อนอย่างไม่เป็นธรรมชาติ” โดยเฉพาะการเกิดขึ้นระหว่างตัวบุคคลกับสิ่งที่เขา

ผลิต ยกตัวอย่างเช่น สิ่งที่คุณผลิตมีอำนาจเหนือ/ครอบงำผู้ที่ผลิตมันขึ้นมา “การแบ่งกลุ่มแบ่งก้อนอย่างไม่เป็นธรรมชาติ” มีอย่างน้อย 3 วิธีที่บุคคลจะเอาใจออกห่างหรือรู้สึกแปลกแยก คือ 1) เมื่อบุคคลถูกกีดกันออกจากสิ่งที่เขาสร้างขึ้นหรือผลิตขึ้นด้วยแรงงานของเขา นั่นหมายถึงสิ่งที่บุคคลผลิตกลายเป็นสิ่งแปลกแยกสำหรับเขาหรือไม่เป็นมิตรกับเขา 2) บุคคลถูกทำให้แปลกแยกจากตัวเองในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ผลิต สิ่งนี้เกิดขึ้นตามมาหลังจากวิธีแรกได้ดำเนินไปแล้ว กล่าวคือ เป็นเพราะบุคคลถูกกีดกันออกจากสิ่งที่เขาสร้าง เขาจึงถูกกีดกันออกจากส่วนหนึ่งที่ใช้อธิบายความเป็นตัวเองด้วย นั่นคือ บุคคลถูกทำให้แปลกแยกจากตัวตนของตนเองในกระบวนการใช้แรงงาน และ 3) บุคคลถูกทำให้แปลกแยกจากผู้อื่นในกระบวนการผลิต ทั้ง 3 วิธีนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่ใช่เพียงบุคคลถูกแยกออกจากสิ่งที่เขาผลิต หรือจากตัวเองเพราะเขาถูกทำให้แปลกแยกจากสิ่งที่เขาผลิตเท่านั้น ความแปลกแยกยังหมายถึงการเอาใจออกห่างจากผู้อื่นด้วย (Corlett, 1988)

ความแปลกแยกในทัศนะของ Sartre (1980) คือสถานะของมนุษย์ที่ไม่ได้เป็น ไม่ได้รู้สึก หรือไม่ได้คิดอย่างที่สมควรจะเป็นในฐานะที่เกิดขึ้นเป็นมนุษย์ ซึ่งฐานะมนุษย์ในความคิดของ Sartre คือ ผู้ที่ต้องลงมือกระทำการตามจุดมุ่งหมายของตนอย่างมีเสรีภาพ ตามที่ Sartre ประกาศออกมาว่า “มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ” เสรีภาพของ Sartre คือความสามารถในการตัดสินใจเลือก ซึ่งจะต้องควบคู่ไปกับความรับผิดชอบ การใช้เสรีภาพนั้น คือ การใช้ชีวิตอย่างเป็นชีวิตจริง ๆ โดยเป็นคนเลือกและตัดสินใจเองไม่ใช่สถานการณ์บังคับหรือไหลไปตามระบบต่างๆ ที่ไม่เห็นด้วย การเลือกนี้คือการกลับมาหาตนเองและเลิกสภาพของความแปลกแยก (ศิริวรรณ เกษมศานต์กิตติการ, 2537)

นอกจากนี้ความแปลกแยก ยังมีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของบุคคล กล่าวคือ บุคคลที่แปลกแยกไม่สามารถประสบความสำเร็จในการค้นหาอัตลักษณ์ของตนได้ ซึ่งในการค้นหาอัตลักษณ์นั้น บุคคลสมควรจะต้องอุทิศตนให้กับสิ่งที่เขาปรารถนาจะบรรลุหรือแสวงหา สิ่งนี้จะทำให้เกิดการตระหนักรู้ ซึ่งความตระหนักรู้นี้เองเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างอัตลักษณ์ของบุคคล (Pestonjee, Singh, & Singh, 1982) อาจกล่าวได้ว่าความแปลกแยกเป็นอุปสรรคต่อการนิยามความเป็นตัวเองหรือการสร้างอัตลักษณ์ของมนุษย์

ราชบัณฑิตยสถาน (2549) ได้อธิบาย Alienation ในความหมายกว้างโดยหมายถึง การเปลี่ยนจากการรู้สึกผูกพันไปเป็นการรู้สึกไม่เป็นมิตร เป็นปรปักษ์ หรือไม่ยินดียินร้ายต่อ

ผู้อื่น ต่อกลุ่ม ต่อสังคม หรือแม้แต่ต่อตนเอง เป็นต้น

วิทยาการ เชียงกุล (2547) แพล Alienation ว่า ความ เป็นอื่น ภาวะออกห่าง สภาพที่คนทำงานถูกแยกออกจาก ความ เป็นมนุษย์ในสังคมอย่างแท้จริง (“True” Social Being) ถูกแยกออกจากครอบครัวและเพื่อนของเขาอันเป็นผลมาจากการ ทำงานที่ไร้ความหมาย และไม่เป็นธรรมชาติ ในระบบ เศรษฐกิจทุนนิยม ภาวะเช่นนี้เป็นผลของการทำงานเฉพาะ อย่างที่ซ้ำซาก การแบ่งงานที่ตายตัวและการที่ปัจจัยในการ ผลิตเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนเพียงบางคน คนงานไม่ได้เป็นผู้ ควบคุมกระบวนการทำงาน ไม่ได้เป็นผู้ควบคุมผลผลิตของ แรงงานของเขา และกลายเป็นสิ่งของอย่างหนึ่งเท่านั้น คนงาน หมดความสนใจในชิ้นส่วนที่เขาผลิตขึ้น เพราะเขาไม่ได้มี ความสัมพันธ์ที่มีความหมายกับการผลิตสิ่งของทั้งชิ้นด้วยตัว เองอีกต่อไป ความสัมพันธ์นี้ส่งผลต่อรูปจิตสำนึกของคนงาน ทั้งสินค้าที่เขาผลิตขึ้นและนายจ้างที่เป็นนายทุนกลายเป็น “สิ่ง แยกหน้า” สำหรับคนงาน ซึ่งถูกทำให้หมดความเป็นมนุษย์ (Dehumanized) ไปทุกที

พระพรหมคุณาภรณ์ (2554) ได้อธิบายเกี่ยวกับ ธรรมชาติของมนุษย์และความแปลกแยกไว้ว่า ชีวิตของมนุษย์ เราเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม ต้อง อยู่กับเพื่อนมนุษย์ ต้องมีความสุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อน มนุษย์ ตั้งแต่ในครอบครัว บุตรหลาน พ่อแม่ เป็นต้นไป ชีวิต มนุษย์ต้องอยู่กับกิจกรรมที่ทำตลอดเวลา เราต้องไม่แปลกแยก จากกิจกรรมแห่งชีวิตของเรา กิจกรรมของเราต้องสอดคล้อง กับความมุ่งหมายของชีวิตของเรา หรือปรับความต้องการของ เราให้ตรงกับผลที่แท้จริงตามธรรมชาติของการงานที่ทำ ความ สุขของมนุษย์นั้นเดิมทีเดียว มีฐานมาจาก 3 อย่าง เป็น ธรรมชาติ 3 ด้าน แต่มนุษย์ปัจจุบันเป็นพวกที่แปลกแยกจาก ธรรมชาติดังกล่าว อย่างแรก แยกแยกจากธรรมชาติแวดล้อม เห็นได้จากคนทุกวันนี้ทำงานจนลืมความชื่นชมธรรมชาติรอบ ตัว ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม อย่างที่ 2 แยกแยกกับ เพื่อนมนุษย์ เพราะความที่ต้องแข่งขัน แข่งแย่งกัน อย่างที่ 3 แยกแยกออกไปจากกิจกรรมของตัวเอง ซึ่งความแปลกแยก ดังกล่าว ทำให้มนุษย์แสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวใหม่ๆ ซึ่งไม่มีสิ่งใด ให้สุขได้อย่างจริงจัง

กล่าวโดยสรุป ความแปลกแยก หมายถึง ภาวะที่มนุษย์ แยกออกห่างจากความเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงที่มีความ สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ ซึ่งมีผลให้มนุษย์ถูกลดคุณค่าความเป็น มนุษย์ลง โดยสิ่งทั้งปวงนี้ประกอบด้วยตัวมนุษย์เอง การงาน สังคมวัฒนธรรม และธรรมชาติแวดล้อม

ประเภทของความแปลกแยก

โดยทั่วไปแล้ว ชีวิตของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม มักจะมีความสัมพันธ์ทั้งกับตัวเองและสภาพแวดล้อมรอบตัว ซึ่งประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพ แวดล้อมทางสังคม โดยสภาพแวดล้อมทางสังคมได้รวมถึงการ งานไว้ด้วย ความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่อาจ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ความแปลกแยกจากตัวเอง ความ แยกแยกจากการงาน ความแปลกแยกจากสังคมวัฒนธรรม และความแปลกแยกจากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความแปลกแยกจากตัวเอง เป็นภาวะที่มนุษย์แยก ออกห่างจากความเป็นธรรมชาติของตัวเอง หากแต่ต้อง แสวงหาสิ่งอื่นๆ ที่อยู่นอกตัวมานิยามความเป็นตัวเอง โดย พฤติกรรมดังกล่าวจะแสดงออกในลักษณะการแสวงหาความ สุขให้กับตัวเองจากสิ่งภายนอกอยู่ตลอดเวลา ดังที่พระไพศาล วิสาโล (2554) กล่าวไว้ว่า

“ในยามที่มนุษย์เราต้องอยู่คนเดียวในห้องหรือ สถานที่ใดๆ ที่ไม่มีโทรทัศน์ ไม่มีผู้คนพูดคุย ไม่มีหนังสือให้อ่าน มีแต่เราเพียงคนเดียว เราจะรู้สึกอย่างไรเมื่อเราอยู่ในสภาพ เช่นนั้น แม้จะมีอาหาร มีปัจจัยสี่ มีสิ่งอำนวยความสะดวก มากมาย หากเราต้องอยู่คนเดียว ไม่สามารถติดต่อพูดคุยกับ ใครได้ และไม่มีงานอะไรให้ทำด้วย ส่วนใหญ่ก็คงรู้สึกอึดอัด กระสับกระส่าย หงุดหงิด บางคนอาจจะรู้สึกเบื่อ แม้เพียง ชั่วโมงเดียวก็ตาม เพราะแต่ก่อนเคยมีอะไรให้ทำ เช่น ดูหนัง ฟังเพลง อ่านหนังสือ ดูโทรทัศน์ พูดคุยกับเพื่อน ไปเดิน ห้างสรรพสินค้า หรือไม่ก็ทำโน่นทำนี่ไปเรื่อย แต่พอมาอยู่กับ ตัวเองส่วนใหญ่แล้วจะรู้สึกอึดอัด หงุดหงิด กระสับกระส่าย นี่คือ อาการที่เราทนอยู่กับตัวเองไม่ได้ ซึ่งเป็นอาการที่คนเรา แยกแยกจากตัวเอง”

เป็นที่น่าสังเกตโดยทั่วไปว่าสิ่งอื่นๆ นอกตัวที่มนุษย์ใน ปัจจุบันใช้นิยามความเป็นตัวเอง หรือสร้างความสุขให้กับ ตัวเองนั้นมักจะอยู่ในรูปของวัตถุ สินค้า หรือเทคโนโลยีที่ ทันสมัยต่างๆ รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น เช่น การบริโภคสินค้า การเล่นเกม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้มักจะ มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจทุนนิยมอยู่เรื่อยๆ

ความแปลกแยกจากตัวเองดังที่กล่าวข้างต้นเป็นเพราะ มนุษย์เข้าใจผิดว่าความเป็นตัวเองเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง มนุษย์จึง พยายามแสวงหาตัวเองจากสิ่งต่างๆ ภายนอกหรือสภาพ แวดล้อมเพื่อประกอบสร้างความเป็นตัวเองให้มีขึ้น อาจกล่าว ได้ว่าตัวเองเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์ไปตามสถานการณ์หรือ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อเป็นเช่นนี้ตัวเราจึงเป็นสิ่งที่ ไม่มีอยู่จริงเฉพาะตน แต่มีได้เพราะมีปัจจัยภายนอกเป็น

องค์ประกอบ และแม้กระทั่งภายในกายและใจของมนุษย์นั้น มนุษย์ก็ยังเข้าใจผิดว่ามีความเป็นตัวอยู่ เพราะความเป็นตัวอยู่นี้ได้ปรากฏอยู่ในรูปของ ชั้น 5 หรือเบญจชั้น ซึ่งหมายถึง กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม 5 หมวด (รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น ส่วนประกอบทั้ง 5 อย่างนี้จะรวมเข้าเป็นชีวิตหรือตัวตนขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2554)

2. ความแปลกแยกจากการงาน เป็นภาวะที่มนุษย์แยกออกห่างจากความเป็นธรรมชาติในการงาน Marx (1973, อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2551) เห็นว่าธรรมชาติที่แท้จริงในการทำงานของมนุษย์นั้น คือ การทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ร่วมกับคนอื่นๆ ซึ่งจะนำไปสู่พัฒนาการของโลกและของตัวมนุษย์เอง และมนุษย์รู้จักตนเองจากผลงานที่เขาสร้างขึ้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549) แต่ในกระบวนการผลิตในสังคมนิยม ผลิตผลแห่งการสร้างสรรค์ของผู้ผลิตไม่ได้เป็นของเขาอีกต่อไปแต่กลายเป็นของกลุ่มนายทุนผู้เป็นเจ้าของทุนหรือปัจจัยการผลิต มนุษย์มีฐานะเป็นเพียงแรงงานที่ทำงานแลกกับค่าจ้างเพื่อยังชีพไปวันๆ นอกจากนี้กิจกรรมในการผลิตยังได้แย่งชิงเวลาแห่งการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพของเขาไป เพราะมนุษย์ต้องสูญเสียเวลาที่ตนมีตั้งแต่ตื่นนอนแล้วเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ไม่สามารถครอบครองเวลาดังกล่าวไว้ได้ เวลาทั้งหมดที่มนุษย์ขายให้แก่นายจ้างไปนั้นได้ตกเป็นของนายจ้างไปอย่างสิ้นเชิง (ทวีป วรดิถ, 2545) นายจ้างสามารถกำหนดเงื่อนไขหรือกฎระเบียบต่างๆ หรือแม้กระทั่งสั่งการให้มนุษย์ในฐานะลูกจ้างปฏิบัติตาม อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ในสังคมนิยมมีฐานะเป็นแรงงานรับจ้างที่มีชีวิตค่อนข้างจำกัด

ในสังคมนิยมมนุษย์ได้สร้างความสัมพันธ์ในการผลิตขึ้นมา สร้างระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัวในปัจจัยการผลิตขึ้นมาแล้วก็กลับตกเป็นทาสของความสัมพันธ์ในการผลิตนั่นเอง แรงงานมนุษย์กลายเป็นแรงงานทาส Marx (1973, อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2551) อธิบายว่าภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัวที่คนกลุ่มน้อยเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มนุษย์ทั่วไปจะถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ ผลิตผลของตน กิจกรรมการผลิตของตนเอง และระหว่างแรงงานด้วยกัน

มนุษย์ถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์โดยผลผลิตของตนเอง หมายถึง มนุษย์ไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของในผลผลิตต่างๆ ที่มนุษย์เองได้สร้างสรรค์หรือผลิตขึ้นมา มนุษย์พบว่ายิ่งตนผลิตสินค้าไปมากเท่าไรตัวเขาเองก็ยิ่งจนลง ผลิตผลเป็นของผู้อื่น

(นายทุน) ไม่ได้เป็นของเขา และเป็นอิสระจากเขา มิหนำซ้ำยังมาเป็นศัตรูบังคับเขาด้วย แรงงานผลิตทุน (capital) แต่ไม่เคยได้เป็นนายของทุนเลย แต่กลับตกเป็นทาสของทุน ทุนซึ่งคือผลผลิตของแรงงานกลับมายังบังคับแรงงาน นี่คือการที่มนุษย์ถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์โดยผลผลิตของตนเอง ถูกผลผลิตของตัวเองบังคับเอาตัวเองลงเป็นทาส เช่น คนงานเป็นผู้สร้างอาคารสวยหรูสูงเสียดฟ้า แต่คนงานไม่มีสิทธิ์ครอบครองและอยู่อาศัยอาคารนั้น แต่จำเป็นต้องทำงานตามเงื่อนไขแห่งการจ้างงานของนายจ้างผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทุน (ทุนที่นายจ้างเป็นเจ้าของแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างและเพิ่มพูนขึ้นโดยคนงาน) เป็นต้น

มนุษย์ถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์โดยกิจกรรมการผลิต หมายถึง กิจกรรมการผลิตได้ลดทอนคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เพราะเมื่อผลผลิตของมนุษย์กลายเป็นสิ่งลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ ก็ย่อมหมายความว่าในขณะที่ผลิตมนุษย์ก็กำลังทำลายซึ่งลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ของเขาเอง เพราะผลผลิตคือผลรวมของการออกแรงทำงานของมนุษย์ เมื่อผลผลิตคือสิ่งที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ แรงงานที่ออกไปในการทำผลผลิตก็ย่อมเป็นสิ่งลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ด้วย กิจกรรมการผลิตของมนุษย์จึงกลายเป็นสิ่งที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์เสียเอง การที่แรงงานของมนุษย์กลายเป็นสิ่งลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ ก็หมายความว่า มนุษย์ทำตัวเอง ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ด้วยตัวของตัวเอง (self-alienation) นั่นเอง แสดงว่ามนุษย์ไม่ได้ทำงานให้กับตัวเอง กลับเป็นทำงานให้นายทุน ในการทำงานมนุษย์ไม่ได้ทำให้ตัวเองพอใจ แต่กลับปฏิเสธตัวเอง งานกลายเป็นการถูกบังคับให้ทำ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีแนวโน้มว่ามนุษย์จะเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายและไม่มีความสุขเท่าไรนักในขณะที่พวกเขาปฏิบัติงาน ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นผ่านการมาปฏิบัติงานสาย การขาดงานโดยไม่มีสาเหตุ การทำกิจกรรมอย่างอื่นในเวลาว่าง เป็นต้น

มนุษย์ถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์โดยแรงงานด้วยกัน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานด้วยกันได้ถูกทำให้กลายเป็นเพียงความสัมพันธ์บนพื้นฐานของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มีแบบความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการในองค์กรสมัยใหม่ ซึ่งแรงงานสัมพันธ์กันตามตำแหน่งหน้าที่มากกว่าความเป็นเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่มีความจริงใจต่อกัน สภาพการทำงานมีการแบ่งงานกันทำเป็นแผนกหรือแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน (วิทยา ศักยานันท์, ม.ป.ป.) ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานด้วยกันมีน้อย พวกเขาถูกโดดเดี่ยวจากกันและกันโดยลักษณะของงานที่ส่งเสริมการเห็นแก่ตัวด้วยการที่นายจ้างได้ใช้วิธีการให้ลูกจ้างต้องแข่งขันกันโดยใช้ค่าตอบแทน รางวัล หรือตำแหน่งเป็นตัวล่อ

เพื่อให้ผลกำไรอันเนื่องมาจากงานได้ตกแก่นายจ้างมากที่สุด บรรยากาศการทำงานจึงเต็มไปด้วยการแข่งขัน ขาดมิตรภาพที่แท้จริงระหว่างผู้ทำงานด้วยกัน มีการแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่นกันจนบ่อยครั้งเกิดความขัดแย้งระหว่างแรงงานด้วยกันเอง และระหว่างแรงงานกับนายจ้างขึ้น

3. ความแปลกแยกจากสังคมวัฒนธรรม เป็นภาวะที่มนุษย์แยกออกห่างจากความเป็นธรรมชาติของสังคมและวัฒนธรรม เพราะโดยธรรมชาติของสังคมและวัฒนธรรมแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ร่วมกันสร้างสรรค์วัฒนธรรมเพื่อเป็นแบบหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตของสมาชิกสังคมอันเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันจึงจะทำให้มนุษย์สามารถอยู่รอดปลอดภัยได้ และเป็นสุข การที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น จะต้องรู้สึกอบอุ่นและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน โดยมีความรู้สึกเหมือนครอบครัวใหญ่ มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (ลิซิต ซีรเวคิน, 2553) อาจกล่าวได้ว่า ธรรมชาติของสังคมและวัฒนธรรมนั้น มนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคมมีความสัมพันธ์กันด้วย “คุณค่าแห่งชีวิตทางวัฒนธรรม” แต่ภาวะที่มนุษย์มีความรู้สึกแปลกแยกจากสังคมและวัฒนธรรมนั้น เป็นภาวะที่มนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างกันเปลี่ยนไปจากเดิมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันด้วย “คุณค่าทางเศรษฐกิจ”

การที่มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่มีความสัมพันธ์กันด้วย “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” ได้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในสังคมทุกระดับโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งพิจารณาได้จากการที่สมาชิกในครอบครัวมีความต้องการบริโภคสิ่งฟุ่มเฟือยอย่างต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกให้ความสำคัญกับการทำงานหาเงิน จนละเลยความสัมพันธ์ภายในครอบครัว พ่อแม่ลูกโดยเฉพาะในเมืองใหญ่ๆ แทบจะไม่มีเวลาอยู่พร้อมหน้ากัน เพราะพ่อแม่ต้องออกไปทำงานแต่เช้าและกลับบ้านเมื่อดึก พ่อแม่ถึงร้อยละ 43 ในกรุงเทพมหานครยอมรับว่าแต่ละวันมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกับลูกเพียง 1-3 ชั่วโมงเท่านั้น หลายครอบครัวทดแทนความเหินห่างด้วยการใช้วัตถุหรือเงินเป็นเครื่องแสดงความรัก แต่บ่อยครั้งกลับทำให้ความสัมพันธ์เลวร้ายลง ยิ่งหันไปพึ่งเทคโนโลยีเป็นสื่อกลาง (เช่น เลี้ยงลูกทางโทรศัพท์มือถือ หรือ I-pad เป็นต้น กลับทำให้เหินห่างกันมากขึ้น การให้ความสำคัญกับเงินและวัตถุ ทำให้หลายครอบครัวถึงกับหย่าร้างกัน ปัจจุบันการหย่าร้างมีสูงถึง 1 ใน 4 ของผู้ที่จดทะเบียนแต่งงานกัน และถึงแม้จะไม่ได้หย่าร้างกัน การแยกกันอยู่ก็มีมากขึ้น ปัญหาดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นในเมืองเท่านั้น ในชนบท พบว่ามีเด็กถึงร้อยละ 30 ที่ไม่ได้อยู่กับ

พ่อแม่หรือพ่อแม่แยกทางกัน (พระไพศาล วิสาโล, 2555)

ไม่เฉพาะครอบครัวเท่านั้นที่เงินหรือวัตถุเข้ามามีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันของมนุษย์ แต่ยังเข้ามามีบทบาทในความสัมพันธ์อื่นๆ ด้วย เช่นกรณีความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการมีผลประโยชน์ต่างๆ ร่วมกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น การเป็นหุ้นส่วนธุรกิจ เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์แทนที่จะเป็นความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความรักและเมตตาต่อกัน แต่ปัจจุบันในหลายกรณีพบว่าครูมีฐานะเป็นผู้ขายวิชาความรู้และศิษย์มีฐานะผู้ซื้อหรือผู้บริโภควิชาความรู้ นั้น ทำให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันเป็นแบบผู้ผลิตและผู้บริโภคแทน หรือแบบผู้ขายกับผู้ซื้อที่มีความเมตตาต่อกันน้อยลง และยังรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับคนไข้ที่จะพบอยู่บ่อยครั้งว่าหมอไม่พยายามรักษาคนไข้ให้หายขาดหรือ “เลี้ยงไข้” เพราะต้องการให้คนไข้มารักษานานๆ เพื่อจะได้เงินค่ารักษามากขึ้น รูปแบบความสัมพันธ์ที่อยู่บนเงื่อนไขของผลประโยชน์เหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าในสังคมปัจจุบัน การมีน้ำใจ ความรัก ความเมตตา และความปรารถนาดีต่อกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ลดเลือนไป

การที่มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับ “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” มากกว่า “คุณค่าแห่งชีวิตทางวัฒนธรรม” นอกจากจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดกระแสการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า (Commercialization of Culture) เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าสังคมสมัยใหม่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลก ปัจจุบันที่ขับเคลื่อนด้วยพลวัตแห่งการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และการค้าแบบทุนนิยม ซึ่งได้มีอิทธิพลต่อการกำหนดสถานการณ์ต่างๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจที่มีเทคโนโลยี และกลไกตลาดเป็นตัวกำหนดหรือตัวขับเคลื่อนสำคัญ ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ปัจจุบันภาคธุรกิจ และระบบตลาดมีอิทธิพลที่จะนิยามวัฒนธรรมได้มากกว่าภาคส่วนอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นประชาชน หรือภาคประชาสังคม จึงทำให้เกิดกระแสการทำวัฒนธรรมเป็นสินค้า อย่างกรณีที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น โฮมสเตย์ OTOP เป็นต้น ที่รัฐบาลเองมีการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันตัวประชาชนเองก็มุ่งการผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อขายหวังกำไร (สุริชัย หวันแก้ว, 2552) ทำให้วัฒนธรรมที่ปรากฏออกมาสู่สายตาของนักท่องเที่ยวหรือผู้เยี่ยมชมนั้นเป็นวัฒนธรรมสำหรับการแสดงอย่างซ้ำๆ

หน้าฉาก ที่ขาดรากเหง้าหรือจิตวิญญาณของผู้สรรสร้างอย่างแท้จริง

กระแสการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้านี้ได้กระทบต่อหลายวงการโดยเฉพาะอย่างยิ่งวงการบันเทิง ในปัจจุบันภาพยนตร์ ละคร งานศิลปะ บันเทิง ถูกลดคุณค่าเพื่อการจรรโลงจิตใจ และถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นเพียงสินค้าที่ผลตอบแทนทางมูลค่าต่อผู้ลงทุน การผลิตศิลปะวัฒนธรรมมาสู่ตลาด จึงมุ่งไปที่การคำนึงถึงผลกำไร และความคุ้มทุนเป็นสำคัญ (สุริชัย หวันแก้ว, 2552) เช่น สร้างละครหรือภาพยนตร์ตามความชื่นชอบของคนดูโดยขาดการพิจารณาถึงสาระประโยชน์ที่สังคมได้รับ ทำให้ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ได้รับการนำเสนอผ่านสื่อขาดความหลากหลายและสร้างสรรค์ใหม่ๆ มีแต่รูปแบบซ้ำๆ ซึ่งได้รับการประกันทางการตลาดว่าขายได้

4. ความแปลกแยกจากธรรมชาติแวดล้อม เป็นภาวะที่มนุษย์แยกออกจากความเป็นธรรมชาติของธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์คิดว่าตนเองเป็นคนละส่วนกับธรรมชาติ แต่โดยเนื้อแท้แล้วความจริงของธรรมชาติสรรพสิ่ง คือ การเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน (The Same Oneness) มนุษย์ทุกคนสัตว์ทุกตัว ต้นไม้ทุกต้น แร่ธาตุ และสสารบรรดามี และดาวทุกดวงในจักรวาล มาจากสภาวะหนึ่งเดียวกัน (ประเวศ วะสี, 2547)

แต่ด้วยเหตุที่มนุษย์มีการรู้เห็นที่จำกัด เพราะความยึดมั่นในตัวตน ยึดมั่นในเผ่าพันธุ์ ยึดมั่นในความรู้เป็นเสี้ยวๆ จึงเข้าไปไม่ถึงธรรมชาติของความเป็นหนึ่งเดียว ยึดเอาตนเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง มนุษย์จึงมองตัวเองแยกตัวออกจากธรรมชาติ มนุษย์ถือว่าตัวเองเป็นนายธรรมชาติ แนวความคิดนี้มีพื้นฐานมาจากความคิดของฟรานซิส เบคอน นักปรัชญาชาวอังกฤษ (มงคลเลิศ ด่านธานี, 2551) โดยเขาเสนอว่าธรรมชาติ ก็คือ ธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นอย่างไรในอดีต ก็ยังคงเป็นอย่งนั้นในปัจจุบัน ดังนั้น จะมีประโยชน์อะไรกับการเผ่าศึกษาธรรมชาติเพื่อให้รู้และเข้าใจเท่านั้น ทำไมเราจึงไม่แสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติให้มนุษย์อย่างเต็มที่ ถ้าเช่นนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องบีบคั้นและตามล่าธรรมชาติ เอาธรรมชาติมารับใช้มนุษย์ มนุษย์เองต้องเป็นนายธรรมชาติ มนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ (Man is the Master of Nature) คือ ควบคุมธรรมชาติให้ได้ โดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการเข้าควบคุมจัดการธรรมชาติ และทรัพยากรธรรมชาติมีฐานะเพียงปัจจัยการผลิตของระบบเศรษฐกิจ

การพัฒนาและใช้เทคโนโลยีในฐานะที่เป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการควบคุมธรรมชาติและอยู่เหนือธรรมชาตินี้เองได้นำมาสู่ความห่างเหินและแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ ในยุคนี้มนุษย์มีความสามารถสูงมาก มีวิทยาการที่เจริญก้าวหน้าในการสร้างสิ่งใดก็ได้ เพราะมีความเจริญทางวิทยาการด้านพันธุวิศวกรรม วิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมทุกวันนี้จึงมักผูกพันใกล้ชิดกับเทคโนโลยีมากกว่าธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้น มนุษย์ยังต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างพึ่งพิงและเสพติดเทคโนโลยี (Techno-Addict) อีกด้วย ทำให้มนุษย์ให้ความสำคัญต่อเทคโนโลยีมากกว่าธรรมชาติ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยีมากกว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงไม่แปลกใจที่มนุษย์จะพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรมากขึ้นเท่าใด ก็ดูเหมือนจะยิ่งเป็นการสะสมปัญหาหรือยิ่งเป็นการทำลายธรรมชาติรุนแรงมากขึ้นทุกที (อนุชาติ พวงสำลี, 2547) ความเชื่อที่ว่ามนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ (Man is the Master of Nature) ได้ทำลายหลักการที่คนโบราณถือว่าแผ่นดินนั้นเป็นเสมือนมารดาที่อุ้มชูและหล่อเลี้ยงทุกสรรพสิ่งบนโลก

ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ได้สะท้อนผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจและพัฒนาอุตสาหกรรมของกลุ่มประเทศโลกที่สามกว่า 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ที่รัฐและนายทุนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความพยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้มากที่สุดเพื่อส่งออก (ไม้ แร่ สัตว์น้ำ และพืชเศรษฐกิจ) เป็นสินค้าและวัตถุดิบให้กับประเทศที่พัฒนาแล้ว (เพื่อนำเงินตราต่างประเทศไปใช้ซื้อเครื่องจักรและเทคโนโลยีและลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรม) ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต แบบแผนการผลิต การบริโภคของคนในสังคมซึ่งล้วนแต่นำไปสู่การบริโภคและการใช้ทรัพยากรหลากหลายและเข้มข้นขึ้น ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงและทำลายความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนและท้องถิ่นในการจัดการดูแลและควบคุมทรัพยากรในหลายประเทศ การใช้ทรัพยากรที่เข้มข้นมากขึ้นนี้ นำไปสู่ความทรุดโทรมและวิกฤตด้านสภาพแวดล้อมในที่สุด เช่น สัตว์และพืชหลายชนิดสูญพันธุ์ทรัพยากรชายฝั่งเสื่อมโทรม ดินเพาะปลูกเสื่อมคุณภาพ เกิดปัญหาการพังทลายหน้าดิน เป็นต้น ในชนบทป่าไม้ซึ่งเปรียบเสมือนตลาดหรือ “ซูเปอร์มาร์เก็ต” แจกฟรีถูกทำลายไป เกษตรกรแบบพอเพียงถูกดึงดูดเข้าสู่ระบบการผลิตอุตสาหกรรมทุนนิยมที่ขึ้นอยู่กับทุนและการจ้างงาน และการบริโภคที่ต้องหาเงินมาซื้อมากขึ้น ระบบการผลิตแบบใหม่เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับนายทุนและกลไกตลาดแบบผูกขาดที่ประชาชนทั่วไปควบคุมไม่ได้ และทำให้พวกเขาเป็นฝ่าย

เสียเปรียบมากขึ้น (วัฒนา สกุนศีล, 2548) ด้วยอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้ทำให้มนุษย์ปัจจุบันมองธรรมชาติเปลี่ยนไปจากอดีตมาก พวกเขาไม่เห็นว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในต้นไม้ ป่าเขา แม่น้ำ น้ำตก ที่ต้องเคารพยำเกรง ความคิดแบบทุนนิยมในปัจจุบันทำให้พวกเขามองธรรมชาติเหล่านี้เป็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มี “มูลค่าและขายได้” เช่น มองต้นไม้เป็นไม้แปรรูป มองป่าไม้ น้ำตกเป็นบ้านพักตากอากาศเพื่อรองรับการท่องเที่ยว มองแม่น้ำเพื่อสร้างเขื่อนผลิตพลังงานไฟฟ้าสำหรับใช้ในเมืองอุตสาหกรรม เป็นต้น

unสรุป

ความแปลกแยกจัดเป็นปัญหาและอุปสรรคอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมให้เป็นที่ไปด้วยความเรียบร้อย ในบทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า ความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมเป็นภาวะที่มนุษย์แยกออกจากความเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ ซึ่งมีผลให้มนุษย์ถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ลง ในสังคมสมัยใหม่ มนุษย์ต้องเผชิญกับความแปลกแยกในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็น ความแปลกแยกจากตัวเอง ความแปลกแยกจากการงาน ความแปลกแยกจากสังคมวัฒนธรรม และความแปลกแยกจากธรรมชาติแวดล้อม และเป็นที่น่าสังเกตว่าความแปลกแยกในด้านต่างๆ นั้นมักจะมีเรื่องของ “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” ในระบบทุนนิยมมาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ กล่าวคือ

กรณีความแปลกแยกจากตัวเอง มนุษย์ได้ทั้งความจริงแท้ของความเป็นตัวเองที่มีความเป็นอนัตตาหรือความว่าง สู้อการแสวงหาตัวเองจากปัจจัยภายนอก เช่น การยึดทรัพย์สินเงินทอง เทคโนโลยี การบริโภคสินค้า เป็นเครื่องแสดงออกถึงความสุขและตัวตน กรณีความแปลกแยกจากการงาน มนุษย์ได้ละเลยกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานของตัวเอง ด้วยตัวเอง

และเพื่อตัวเอง ไปผลิตหรือสร้างสรรค์ผลงานให้กับผู้อื่นหรือนายทุน จนตัวเองมีฐานะเป็นเพียงมนุษย์แรงงานที่มีชีวิตจำกัดไร้ซึ่งเสรีภาพที่มนุษย์พึงมี กรณีความแปลกแยกจากสังคมวัฒนธรรม มนุษย์ได้ละทิ้งความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรักและเมตตาต่อกันด้วยใจจริง เปลี่ยนเป็นการมีความสัมพันธ์ระหว่างกันเพียงเพราะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และยิ่งพยายามทำให้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่แต่เดิมเป็นสิ่งช่วยจรโลงคุณค่าของสังคมมนุษย์ให้กลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สามารถขายได้ กรณีความแปลกแยกจากธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่มีได้แค่เพียงแยกตัวเองแยกออกจากธรรมชาติแวดล้อมเท่านั้น มนุษย์ยังกอบโกยและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเข้มข้น จนทำให้ปัจจุบันนี้ธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แม่น้ำ ทะเล อากาศ ถูกทำลายจนสูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติเป็นอย่างมาก

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” ในระบบทุนนิยมปัจจุบันได้มีส่วนให้เกิดความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ขึ้นไม่มากนักน้อย มูลเหตุสำคัญของปัญหาความแปลกแยกที่กล่าวมานี้เกิดจากการที่มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ปราศจากความเข้าใจในความเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงที่สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์เองอย่างลึกซึ้งและเชื่อมโยงที่สำคัญพวกเขาสำคัญผิดว่าตัวเองเป็นนายผู้มีอำนาจเหนือกว่าสิ่งทั้งปวง มนุษย์เห็นว่า “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” มีความสำคัญกับชีวิตของมนุษย์มากกว่า “คุณค่าชีวิตและวัฒนธรรม” แต่หารู้ไม่ว่าโดยธรรมชาติแห่งความเป็นจริงแล้วสิ่งทั้งปวงซึ่งรวมทั้งชีวิตมนุษย์ด้วยนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้ และที่สำคัญ “คุณค่าชีวิตและวัฒนธรรม” เปรียบเสมือนน้ำที่คอยหล่อเลี้ยงสังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่มีความเป็นอารยะ เป็นสังคมที่เพื่อนมนุษย์มีความรักและเมตตาต่อกันโดยมิได้หวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจใดๆ เป็นการตอบแทน

บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2550). *คลื่นลูกที่ 5 ปราชาวุฒิสงคม: สังคมไทยที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: ซัคเซสมี่เดีย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2551). *ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีป วรติลก. (2545). *ปรัชญาว่าด้วยความแปลกแยก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.
- ประเวศ วะสี. (2547). การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน. ใน ประเวศ วะสี, บรรณาธิการ. *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด*. (น.1-33). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสตรี-สฤชดีวงศ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้งโปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้งโปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). ธรรมะกับการทำงาน. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2555, จาก http://www.thaijobjob.com/index.php?act=news_detail&NewsID=1
- พระไพศาล วิสาโล. (2554). *เป็นมิตรกับตัวเอง*. สมุทรปราการ: ชมรมกัลยาณธรรม.
- พระไพศาล วิสาโล. (ม.ป.ป.). *วิถีพุทธวิถีไทในยุคบริโภคนิยม*. สืบค้นเมื่อ 13 ธันวาคม 2555, จาก <http://www.visalo.org/article/budVitheeBudVitheeThai.htm>
- พุทธทาสภิกขุ. (2546). *ชีวิตคืออะไร*. กรุงเทพฯ: ไพลิน.
- มงคลเลิศ ด้านธานินทร์. (2551). *หลักจิตชาตินิยมและมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาสังคมทันสมัย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิสิทธรรศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ลิขิต อีร์เวคิน. (2553, 1 กรกฎาคม). ความรู้สึกแปลกแยกจากสังคม (Alienation). สืบค้นเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2555, จาก http://www.dhiravegin.com/detail.php?item_id=000867
- วัฒนา สกุนศีล. (2548). *โลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วิทยา ศักยาภินันท์. (ม.ป.ป.). *มนุษยนิยมในปรัชญามาร์กซ์*. สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2555, จาก http://www.baanjomyut.com/library_2/extension-3/humanism_in_marxist_philosophy/index.html
- วิทยากร เชียงกุล. (2547). *อธิบายศัพท์ปรัชญาการเมืองและสังคม*. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- วิทยากร เชียงกุล. (2553). *ศาสตร์และศิลป์ในการเป็นผู้ไปในโลกยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ศิริวรรณ เกษมศานต์กิตดาการ. (2537). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาเรื่องความแปลกแยกในสังคมไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ*, 2, 5-19.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2552). *ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยบนความหลากหลายและลัทธิ*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Corlett, A. J. (1988). Alienation in capitalist society. *Journal of Business Ethics*, 7(9), 699-701.
- Pestonjee, M. D., Singh, A. P., & Singh, K. Y. (1982). Productivity in relation to alienation and anxiety. *Indian Journal of Industrial Relations*, 18(1), 71-76.
- Sartre, J. (1980). *Existentialism and humanism*. Translated by Philip Mairet. London: Eyre Muthuen.
- Twining, E. J. (1980). Alienation as a social process. *The Sociological Quarterly*, 21(3), 417-428.